

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE PROFESSIONALS

УДК 378.011.3 – 051:377
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-2.32>

Литвинова Н.В.,
канд. пед. наук,
викладач кафедри професійної освіти
та комп'ютерних технологій
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Петрикей О.О.,
викладач кафедри теорії і методики
фізичного виховання
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

Гриценко Л.Г.,
викладач кафедри професійної освіти
та комп'ютерних технологій
Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка

У статті здійснено аналіз наукових підходів до розроблення критеріїв і показників сформованості професійної компетентності. Визначено критерії, показники та рівні сформованості означеної якості в майбутніх викладачів професійного навчання. Основними критеріями обрано ціннісно-мотиваційний, інноваційно-когнітивний, операційно-діяльнісний і комунікативний. Розкрито показники чотирьох рівнів сформованості професійної компетентності досліджуваної категорії.

Ключові слова: майбутні викладачі професійного навчання, критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності.

В статье проведен анализ научных подходов к разработке критериев и показателей сформированности профессиональной компетентности. Определены критерии, показатели и уровни сформированности обозначенного качества у будущих преподавателей профессионального обучения. Основными критериями избраны ценностно-мотивационный, инновационно-когнитивный, операционно-деятельностный

и коммуникативный. Раскрыты показатели четырех уровней сформированности профессиональной компетентности исследуемой категории.

Ключевые слова: будущие преподаватели профессионального обучения, критерии, показатели и уровни сформированности профессиональной компетентности.

The article is devoted to the problem of formation of professional competence of future teachers of vocational training of building profile in the process of industrial practice. In accordance with the structure of professional competence of future teachers of vocational training of the construction profile, criteria and indicators (value-motivational, innovation-cognitive, operational-activity, communicative) are determined. On the basis of analysis of diagnostic data on all indicators of the selected criteria four levels of formation of professional competence of future teachers of professional training of the building profile in the process of production practice were determined: high, sufficient average, low.

Key words: future vocational teachers, criteria, indicators and levels of professional competence.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Визначення освітніх здобутків майбутніх фахівців насамперед передбачає аналіз рівня опанування ними компонентів змісту вищої освіти. Для вирішення питання підвищення якості підготовки студентів із вищою освітою на сучасному етапі необхідно поліпшити контроль їх навчання як важливий засіб управління навчальним процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової та педагогічної літератури свідчить, що проблема визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх фахівців розглядається у працях А. Галімова, Н. Молодиченко, Н. Ничкало, Ю. Сухарнікова, Л. Усеїнової, Л. Шевчук та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Увага дослідників зосереджується на різних аспектах і засобах розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців різного профілю. Однак у літературних джерелах не розкрито критерії, показники та рівні оцінювання професійної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики.

Мета статті – визначити критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж визначити стан сформованості професійної ком-

петентності майбутніх викладачів професійного навчання й описувати впровадження методики формувального впливу, необхідно розробити діагностичний апарат дослідження, до якого належать критерії, показники та рівні розвитку сформованості професійної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання.

Так, Ю. Сухарніков вважає, що для того, щоб удосконалити підготовку фахівця до сучасного ринку праці, потрібно визначити критерії та показники ефективності його діяльності. Автор наголошує, що цю проблему можна вирішити за допомогою всебічного аналізу ефективної продуктивної діяльності групи фахівців із відповідним рівнем компетентності, спрямованого на прогнозування посадових характеристик працівників певної кваліфікації та рівня кваліфікації, а також проектування динамічної функціональної структури особистості фахівця певної професійної спрямованості та рівня кваліфікації [20, с. 8]. На його думку, вимоги до компетентності визначаються як рівень професійної підготовки, який потрібно мати майбутньому фахівцю для виконання певних виробничих функцій відповідно до погоджених критеріїв, зазначених у стандартах вищої освіти стосовно рівня знань, умінь і навичок. Із цією думкою погоджується Л. Усеїнова [21, с. 123], але вказує на те, що в нормативних документах не повністю відображаються критерії професійно-практичної компетентності випускників.

Виділяють декілька підходів до інтерпретації поняття «критерій». Н. Ничкало, Н. Молодиченко, Л. Шевчук та інші визначають це поняття як рівень, показник, ознаку, параметр [16; 14; 22].

У словнику-довіднику з професійної педагогіки термін «критерій» (від грец. *criteron* – засіб для судження) визначають як мірило, на основі якого відбувається оцінювання, класифікація або визначення процесу чи явища [19, с. 262].

Під поняттям «критерій» А. Галімов розуміє певну якість, на основі якої здійснюється оцінювання, порівняння, де виявляється сформованість і рівень прояву певних показників [5, с. 93].

До розроблення критеріїв висувається низка вимог, а саме:

- об'єктивність відображення даних, характерних для предмета, який досліджується;
- ознаки предмета дослідження повинні мати сталий характер;
- узгодженість з освітнім процесом;
- зручність і простота у процесі використання [10, с. 33].

Цікавою є думка М. Катаєвої, котра оцінює професійну компетентність майбутніх фахівців за такими критеріями: мотиваційним, ціннісно-мотиваційним (педагогічна спрямованість), когнітивним (педагогічне мислення), комунікативним, операційно-діяльним (сформованість загальнопедагогічних вмінь), рефлексивним (експертне оцінювання та самооцінювання процесу набуття загальнопедагогічних вмінь) [11, с. 15].

Деякі інші критерії та показники рівнів розвитку професійної компетентності виділяє В. Калінін: ціннісний, когнітивний, стимулювальний, практичний, результативний [9, с. 9].

С. Демченко у своєму дослідженні об'єднує критерії та показники рівнів розвитку професійної компетентності за різними напрямками: мотиваційною, індивідуальною, інтелектуальною сферами викладача; емоційно-вольовою; психолого-педагогічною підготовкою [9, с. 9].

Деякі дослідники поділяють критерії за ґенезою формування вихідних якостей [1]:

- ґносеологічні (світоглядна позиція, інтелектуальна насиченість професійного знання, рівень підготовленості до професійної діяльності);
- психологічні (зміст і рівень мотивації; рівень розвитку творчого професійного мислення, уяви та здібностей; рівень умінь використовувати методи мислення у процесі професійної діяльності; особливості самооцінювання);
- аксіологічні (система ціннісних ставлень особистості до різних напрямів діяльності; соціальна спрямованість особистості, прагнення до творчого професіоналізму, саморозвитку та самовдосконалення, професійно-моральна активність).

Узагальнюючи попередні дослідження та враховуючи виокремлені компоненти професійної

компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю [13, с. 72–73], ми виділяємо однойменні їм критерії оцінювання:

- ціннісно-мотиваційний;
- інноваційно-когнітивний;
- операційно-діяльним;
- комунікативний.

Кожен із зазначених критеріїв повинен бути оцінений за низкою показників. Дослідники В. Галузьяк [6], С. Гончаренко [7], О. Єжова [6], М. Сметанський [6], В. Шахов [6] та ін. дотримуються спільної думки, що в певних показниках виявляється якісна сформованість і визначеність критеріїв.

У новому тлумачному словнику української мови поняття «показник» визначається як ознака чого-небудь, доказ, свідчення; певні дані за результатами роботи, процесу; дані про досягнення в чому-небудь [17, с. 745]. Схоже визначення цього поняття подано у великому тлумачному словнику сучасної української мови [3, с. 838]. Такої ж думки дотримується В. Вергасов [4, с. 96].

Ціннісно-мотиваційний критерій є основою для формування професійної компетентності та складається з таких показників:

- прояву інтересу до професійної діяльності;
- ціннісних орієнтацій на майбутню професійну діяльність;
- мотивації до самовдосконалення.

Вимірювання рівня сформованості ціннісно-мотиваційного компонента професійної компетентності за цим критерієм здійснюється за допомогою таких методик: анкетування, спостереження, бесіди, методики «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» (Т. Елерс) і методики «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича).

Інноваційно-когнітивний критерій професійної компетентності має показники:

- засвоєння психолого-педагогічних і методичних знань;
- знання сучасних будівельних матеріалів, устаткування та технологій виконання будівельних робіт;
- обізнаність у виборі сучасних будівельних технологій.

Рівень сформованості інноваційно-когнітивного компонента професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю визначається на підставі опитувальників, тестувань, аналізу результатів академічної успішності студентів, аналізу якості написання звітної документації з виробничої практики (використання сучасних будівельних матеріалів, приладів, устаткування та технологій).

Операційно-діяльним критерій має показники:

- здатність здійснювати освітню діяльність;
- уміння складати навчально-методичну документацію та працювати з нею;

– уміння застосовувати сучасні будівельні технології на практиці.

Рівень сформованості операційно-діяльнісного компонента професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю визначається за допомогою: спостереження, аналізу виконання лабораторних робіт, написання звітної документації з метою визначення рівнів оволодіння майбутніми фахівцями технологіями виконання будівельних робіт і вміннями розробляти навчально-методичну документацію, аналізувати виконання виробничих завдань практичного спрямування, розв'язувати проблемні ситуації для перевірки сформованості вмінь здійснювати професійну діяльність.

Комунікативний критерій формування професійної компетентності складається з таких показників:

- уміння оперувати професійною термінологією;
- дотримання законів спілкування, норм професійної толерантності й етики;
- уміння узгоджувати власні дії з діями колег;
- уміння дотримуватися індивідуального професійного стилю спілкування та поведінки.

Рівень сформованості комунікативного компонента професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю виявляється шляхом аналізу опитувальників, бесід, спостереження, аналізу результатів оформлення звітів лабораторних робіт і практики.

Усі перераховані критерії та показники будуть ураховані під час розроблення моделі формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю, а результати їх перевірки – подані в експериментальному дослідженні.

Формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики має відповідати низці вищезазначених критеріїв, які дозволять виявити її рівні.

З метою визначення рівнів розвитку професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики звернімося до аналізу психолого-педагогічної та нормативної літератури.

Науковці завжди намагалися визначити об'єктивні рівні сформованості певних якостей і властивостей, серед них М. Бирка [2], Т. Гудкова [8], С. Демченко [9], Н. Кузьміна [12], Я. Сікора [18] та ін.

У своєму дослідженні С. Демченко виділяє три рівні розвитку професійної компетентності: високий (творчий), середній (репродуктивно-творчий), низький (інтуїтивно-репродуктивний) [9, с. 9].

Для визначення сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця Я. Сікора

пропонує три рівні: алгоритмічний, евристичний і творчий [18, с. 157–158].

Дослідниця Т. Гудкова визначає чотири рівні сформованості компетентності майбутнього фахівця: першопочатковий, алгоритмічний (репродуктивний), евристичний і творчий [8, с. 57–58].

Низький (ситуативний), середній (репродуктивний), вищий за середній (системний), високий (концептуальний) – ці чотири рівні розвитку професійної компетентності виділяє М. Катаєва [11, с. 15–16].

У своєму дослідженні М. Бирка розглядає чотири рівні розвитку професійної компетентності: ситуативний (низький), репродуктивний (середній), системний (вищий за середній) і концептуальний (високий) [2, с. 72], беручи за основу Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 серпня 1993 р. № 310 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України» [15].

На підставі виконаного аналізу ми визначимо чотири рівні сформованості професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю: високий; достатній; середній; низький.

Високий рівень характеризується: усвідомленістю студентами мотивів і цілей професійної підготовки, що дозволяють визначити їх значення для майбутньої професійної діяльності; ґрунтовними фаховими знаннями, практичними вміннями та навичками, завдяки яким можна виконувати практичні завдання будівельної галузі на високому рівні, здатністю взаємодіяти в колективі. Виявляється висока сформованість спеціальних умінь, які дозволяють вільно розробляти та читати навчально-методичну та професійну документацію, використовувати її на практиці. У студентів сформована система ієрархічних відносин, здатність до продуктивного спілкування та взаємодії з колегами, урахування позицій опонентів, уміння ефективно вирішувати конфлікти. Характерні: глибокі знання в освітній і будівельній галузях, сформоване глибоке розуміння важливості професійної діяльності в суспільстві та почуття повної відповідальності за результати та якість професійної діяльності; усвідомлення важливості функціональних обов'язків та обізнаність у професійній діяльності; вміння вирішення проблемних ситуацій, а також здатність їх передбачення та зміни.

Студентам достатнього рівня характерні: прояв інтересу до професійної діяльності; наявність мотивації до навчання; володіння базовими знаннями, вміннями та навичками, необхідними для виконання професійної діяльності. За допомогою отриманих знань і вмінь майбутні фахівці легко читають і складають навчально-методичну та спеціальну документацію. Володіють знаннями про сучасне будівельне устаткування, обладнання та

матеріали, вміють застосовувати їх на практиці. Виявляють гнучкість у добре сформованій професійній комунікації, уміння враховувати особливості ситуації, налагоджувати конструктивні відносини та формувати сприятливий мікроклімат у колективі. Їм притаманні: стійкі знання про сучасні будівельні технології, матеріали та інструменти; сформована відповідальність за майбутню професійну діяльність перед суспільством; сформована відповідальність за результати власної праці; вільне вирішення та передбачення проблемних ситуацій під час навчання та на будівництві; ієрархічні відносини в колективі.

Студентам середнього рівня характерні: епізодичний вияв інтересу до професійної діяльності, наявність поверхових знань з основних професійних дисциплін. Сформовані вміння та навички дозволяють складати та читати навчально-методичну і спеціальну документацію за допомогою інструкцій, не припускаючись значних помилок. Виявляють недостатньо сформовані вміння під час професійної діяльності. Ієрархічні відносини сформовані на середньому рівні. Також їм характерні: недостатня обізнаність у галузі будівельної індустрії; сформоване середнє розуміння важливості професійної діяльності в суспільстві, а також знання фахових обов'язків; відповідальність за результати та якість професійної діяльності; слабкий рівень вирішення ситуацій, які створюються, а також здатність приймати правильні рішення.

Для низького рівня характерними є: несформованість професійних мотивів і ціннісних орієнтацій; недостатність спеціальних знань та слабка сформованість умінь і навичок, що не дозволяє повною мірою виконувати поставлені навчальні та виробничі завдання. Студенти не вміють складати навчально-методичну та спеціальну документацію, а також користуватися нею, постійно припускаються помилок і потребують сторонньої допомоги. Низький рівень усвідомлення наслідків професійної діяльності. Слабко сформована ієрархія у відносинах. Їм властиві: недостатня зацікавленість в оволодінні майбутньою професією; нерозуміння необхідності цієї діяльності для суспільства; неякісне виконання дій у навчально-виробничій діяльності; спілкування з колективом відбувається за потреби; набуті знання, уміння та навички не дозволяють вирішувати професійні завдання. Немає почуття професійної відповідальності.

Висновки. Детальний опис критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики дає нам можливість перейти до розроблення моделі та педагогічних умов формування професійної компетентності, що передбачено завданнями наукового дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батышев С.Я. Научная организация педагогического труда. Москва, 1992. 94 с.
2. Бирка М.Ф. Развитие профессиональной компетентности преподавателя информационных технологий профессионально-технического учебного заведения : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2010. 252 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь, 2001. 1140 с.
4. Вергасов В.М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. Киев, 1985. 176 с.
5. Галімов А.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до виховної роботи з особовим складом : монографія. Хмельницький, 2004. 376 с.
6. Галузяк В.М., Сметанський М.І., Шахов В.І. Педагогіка : навчальний посібник. Вінниця, 2007. 400 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ, 1997. 376 с.
8. Гудкова Т.А. Формирование информационной компетентности будущего учителя информатики в процессе обучения в вузе : дис. ... канд. пед. наук. Чита, 2007. 249 с.
9. Демченко С.О. Развитие профессионально-педагогической компетентности преподавателей специальных дисциплин высших технических заведений освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2005. 20 с.
10. Івашков Ю.Б. Критерії показники та рівні розвитку дисциплінованості у майбутніх офіцерів-прикордонників. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія : Педагогіка та психологія.* 2008. Вип. 424. С. 32–38.
11. Катаева М.Л. Моделирование профессиональной деятельности в процессе подготовки будущих учителей в педагогическом колледже : автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Пермь, 2007. 26 с.
12. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва, 1990. 199 с.
13. Литвинова Н.В. Формування професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики : дис. ... канд. пед. наук. Глухів, 2018. 317 с.
14. Молодиченко Н.А. Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до морального виховання підлітків : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2002. 236 с.
15. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20 серпня 1993 р. № 310 «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників України». URL: http://www.osvita.ua/legislation/Ser_osv/2746/ (дата звернення: 13.12.2010).
16. Ничкало Н.Г., Ковальчук Э.М., Щербак О.И. Современные проблемы подготовки педагогических кадров для профессионально-технических учебных заведений. Киев, 1999. 35 с.
17. Новый тлумачний словник української мови : у 3 т. / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Т. 1. Київ, 2006. 926 с.

18. Сікора Я.Б. Критерії та рівні сформованості професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2008. Вип. 42. С. 154–159.

19. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В. Семенової. Одеса, 2006. 364 с.

20. Сухарніков Ю.В. Сутнісні розбіжності діяльнісного й компетентнісного підходів до стандартизації освіти в Україні. *Педагогіка і психологія*. 2009. № 2. С. 32–42.

21. Усеїнова Л.Ю. Теоретические аспекты формирования профессионально-практической компетентности будущих инженеров-педагогов в процессе производственной практики. *Проблемы инженерно-педагогической освіти* : збірник наукових праць. 2007. Вип. 17. С. 387–398.

22. Шевчук Л.І. Розвиток професійної компетентності викладачів спеціальних дисциплін закладів профтехосвіти у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2001. 22 с.